

תקנותיו של רבי יהודה הנשיא בענייני המצוות התלויות בארץ

- א. מבוא
- ב. רשימת התקנות
תיקוני גבולות
הקלות בנושא הירקות בשמיטה
רצונו של רבי להתיר את השמיטה
- ג. מתנגדיו של רבי
- ד. רבי ור' פינחס בן יאיר: המפגש שלא עלה יפה
- ה. מילות סיכום

א. מבוא

רבי יהודה הנשיא (136-220 אח"ס), הידוע בתלמוד בשם רבי או רבנו הקדוש, הוא המנהיג החשוב ביותר שקם לישראל בדורות שאחר מרד בר כוכבא. תקופתו הייתה עידן של שלווה ושגשוג ליישוב היהודי בארץ ישראל, שמרכזו עבר לגליל. כנשיא עמד רבי בראש הסנהדרין ונשא בעול הנהגת הציבור היהודי מול השלטון הרומאי. רבי היה תנא בדור התנאים האחרון, תלמידם של תלמידי ר' עקיבא בדור שאחר מרד בר כוכבא. פעילותו התורנית הגיעה לשיאה בעריכת וחימת המשנה. רבי יזם והפעיל תקנות חשובות בנושאים ציבוריים.¹ במיוחד היה פעיל בנושא גבולות הארץ, המעשרות והשמיטה, במגמה להקל את עולן הכבד של המצוות הללו. לא כל יזמותיו של רבי זכו להסכמת חכמי דורו, ולא כולן התקבלו להלכה. לתקנות אלו, משמעותן ואופן התהוותן מוקדש המאמר הנוכחי.²

1. כגון בבעיית הסיקריקון, משנה גיטין ה', ו.
2. המאמר הנוכחי מעלה היבטים נוספים על אלה שנידונו במאמרו החשוב של יהודה פליקס, "תחומי איסור ספיחים ותקנות רבי לגבי שביעית", תלמוד ירושלמי מסכת שביעית, כרך ב', הוצאת ראובן מס, ירושלים, 1986, עמ' 417-446. להלן 'פליקס, תחומי'.

ב. רשימת התקנות

תיקוני גבולות

רבי שינה את מעמדם ההלכתי של מספר מקומות שנחשבו עד ימיו חייבים במצוות התלויות בארץ:

ר' התיר בית שאן, ר' התיר קוסרין, ר' התיר בית גוברין, ר' התיר כפר צמח.³
(ירושלמי דמאי ב', א)

היתרה של בית שאן על ידי רבי נזכר ונידון גם בבבלי (חולין ו ע"ב). רבי התיר גם את אשקלון (תוספתא אהלות י"ח, טו; ירושלמי יבמות ז', ב). היתריו אלה של רבי התקבלו להלכה (רמב"ם הלכות תרומות א', ה). משמעות ההיתר היא שגידולי מקומות אלה פטורים מן המעשרות (בבלי שם). מן הירושלמי (דמאי ב', א) נראה שגם מאיסורי שביעית נפטרו. תיקוני גבול הלכתיים נרחבים באזורי הארץ השונים (יהודה, שפלת החוף, עמק הירדן) מבטאים ללא ספק מדיניות שיטתית במגמה להקל.

מסורות הבבלי והירושלמי אודות היתרה של בית שאן עוסקות בבסיס ההלכתי להיתר ובהעזתו של רבי להתיר מקומות שנהגו בהן איסור (ראה להלן), אבל הן אינן מתייחסות לסיבות שהביאו את רבי לעשות זאת. ניתן לשער בעקבות מקורות תלמודיים וחיצוניים רבים שמקומות אלה היו ערים נוכריות שהיהודים היו בהן מיעוט. היתרו של רבי אמור היה להקל על קיומן ופרנסתן של הקהילות היהודיות בתוך הסביבה הנוכרית.

הקלות בנושא הירקות בשמיטה

שתי תקנות בנושא זה מיוחסות לרבי, אם כי ייתכן שהוא היה מעורב בתקנות נוספות.

א. היתר להביא ירקות מחוצה לארץ (ירושלמי שביעית ו', ד). עד להיתר זה אסור היה לייבא ירקות מחו"ל בכל השנים בגלל גושי העפר שבשורשיהם, הטמאים משום ארץ העמים.⁴

3. ההיתר של כפר צמח נזכר גם בכתובת רחוב "רבי התיר כפר צמח" (על כתובת רחוב ראה יעקב זוסמן, "כתובת מבית הכנסת של רחוב", קדמוניות ח', תשל"ו, עמ' 123-128; "כתובת רחוב", ויקיפדיה).

4. בתוספתא שביעית ד', טז ובבבלי סנהדרין יב ע"א מיוחסת תקנה זו ל"רבותינו", (ובבבלי

תקנותיו של רבי יהודה הנשיא בענייני המצוות התלויות בארץ

ב. היתר לקנות ירק מיד במוצאי שביעית (משנה שביעית ו', ד). עד להיתר זה אסור היה לקנות ירק מן השוק גם לאחר השמיטה, עד ש"יעשה כיוצא בו", כלומר, שרוב אותו מין של ירק המצוי בשוק יהיה ממה שנזרע אחר השמיטה.

שני היתרים אלה מתייחסים לירקות והם קשורים זה לזה; השני בא בעקבות הראשון. כדי להבין את חשיבותם צריך להסביר את נושא מצוקת הירקות בשמיטה. בעיית הירקות הייתה (ועודנה גם היום!) אחד הנושאים הקשים והמכבידים ביותר על שומרי השמיטה. גזרת הספיחים⁵ יצרה מצב שבו לא ניתן היה לגדל ולקנות ירקות במהלך שנת השמיטה וגם בתקופה מסוימת אחריה. שלא כמיני דגן וקטניות, ירקות טריים אינם ניתנים לאחסון, ולכן המחסור בהם היה חריף במיוחד. הירקות היו מרכיב חיוני בתזונה, וחכמי ישראל הביאו זאת בחשבון בקביעת לוח השנה.⁶ האיסור לייבא ירקות מחו"ל החמיר את המצב עוד יותר. הדרך העיקרית להתגבר על הקושי הייתה על ידי השימוש בירקות שדה. ירקות שדה הם מיני ירקות בר, מקצתם קרובים של ירקות הגינה, שניתן היה ללקט מן השדה ועליהם לא חל איסור הספיחים, מפני "שאינן זורעין אותם רוב האדם" (רמב"ם הלכות שמיטה ויובל ד', ג).

הלכות שונות מראות את ההשלכות מרחיקות הלכת של ההיתר להביא ירקות מחו"ל. שנינו:

הנודר מן הירק בשאר שני שבוע – אסור בירקות הגינה ומותר בירקות השדה,
(נדרים נג ע"א) ובשביעית – אסור בירקות השדה ומותר בירקות הגינה.

כלומר, בלשון המדוברת, שהיא הקובעת לעניין נדרים, בשנים רגילות האומר 'ירקות' כוונתו לירקות גינה, אבל בשביעית, האומר 'ירקות' כוונתו לירקות שדה. ממשיכה הגמרא:

אמר ר' אבהו משום ר' חנינא בן גמליאל: לא שנו אלא במקום שאין מביאין ירק מחוצה לארץ, אבל במקום שמביאין ירק מחוצה לארץ – אסור.

נדרים נג ע"ב: "ר' חנינא בן גמליאל אומר: מביאין ירק מחוצה לארץ לארץ". ייתכן שגם מאחורי הכינוי 'רבותינו' מסתתר רבי עצמו, שהרי "בשלשה מקומות נקרא רבי יהודה הנשיא 'רבותינו'..." (ירושלמי שבת א', ד ומקבילות), וייתכן שיש מקומות נוספים, כפי ששיער פליקס (תחומי, עמ' 436).

5. גזרת הספיחים היא איסור שהטילו חכמים על כל גידול שצמח בשנת השביעית – תבואות, קטניות, או ירקות – מחשש שאדם יזרע את שדהו בסתר, וכשיתפתחו הצמחים יאמר: 'ספיחים הם' (רמב"ם הלכות שמיטה ויובל ד', א-ב).

6. בבלי ראש השנה כ ע"א "משום ירקיא וברש"י.

כלומר, ההיתר להביא ירקות מחו"ל הביא לכך שגם בשביעית היו ירקות גינה מצויים, ולכן השתנה הדין, ומכאן ואילך היה הנודר מן הירק בשביעית אסור גם בירקות גינה. שינוי הלכתי אחר קשור בטומאת אוכלין. טומאה זו נוהגת רק במאכלים שבני אדם רגילים לאוכלם. בירושלמי מובא:

רבי יוסי בר חנינא אומר: עולשין חשובות הן לטמא טומאת אוכלין בשביעית. הדא דתימר עד שלא התיר רבי, אבל משהתיר רבי – היא שביעית היא שאר שני שבוע. (שביעית ו', ד; נדרים ו', ח)

כלומר, בשנת השביעית גם ירקות שדה כגון עולשין נחשבו אוכל המקבל טומאת אוכלין, אבל הלכה זו בטלה מאז שהותר להביא ירק מחו"ל.⁷

נמצאנו למדים שההיתר לייבא ירקות מחו"ל פתר את מצוקת הירקות בשמיטה מחד, אבל מאידך, ביטל את חשיבותם של ירקות השדה.⁸

מכאן קצרה הייתה הדרך להיתר הבא – לקחת ירק מיד במוצאי שביעית. ייתכן שזה היה היתרו העיקרי של רבי, כי שמו נקשר בהיתר זה בכל המקורות (גם בירושלמי דמאי ב', א). מסוגיית הירושלמי נראה שהיו כמה שלבים בהיתר הירקות:

בראשונה היה ירק אסור בספרי ארץ ישראל.
התקינו שיהא הירק מותר בספרי ארץ ישראל.
אף על פי כן היה אסור להביא ירק מחוץ לארץ.
התקינו שיהא מותר להביא ירק מחוצה לארץ.
אף על פי כן היה אסור ליקח ירק במוצאי שביעית מיד.
רבי התיר ליקח ירק במוצאי שביעית מיד. (ירושלמי שביעית ו', ד)

7. בירושלמי נדרים שם יש דוגמה נוספת להלכה שהשתנתה בעקבות ההיתר להביא ירק מחו"ל.
8. ההיתר להביא ירקות מחו"ל נועד, כמוסבר לעיל, להקל על מצוקת הירקות בשמיטה. כאן מתעוררת השאלה האם לא ניתן היה להסתפק בירקות של נוכרים בארץ? והרי ברור שהיו חקלאים נוכרים רבים בארץ, וכידוע "גוי שקנה קרקע בארץ ישראל זרעה בשביעית – פירותיה מותרין..." (רמב"ם הלכות שמיטה ויובל ד', כט). מכאן, וגם ממקורות נוספים, נראה שבימיו של רבי לא נהגו היתר בפירות נכרים בארץ. דברים אלה מתאימים לשיטתו של הראב"ד (בהשגותיו על בעל המאור, סוכה כ"ב באלפס, אות ב) שלפיה גידולי נוכרים בארץ אסורים בשמיטה. נושא זה טעון בירור נוסף.

תקנותיו של רבי יהודה הנשיא בענייני המצוות התלויות בארץ

על פי מהלך זה פירשו הר"ש והריב"ם על אתר שההיתר ליקח ירק מיד השתלשל מן ההיתר להביא ירק מחו"ל, שכן ניתן היה לתלות כל ירק בירקות שהובאו מחו"ל בכמות גדולה.⁹ מהמשך הירושלמי (שם) ניתן להסיק שהיה אולי שלב ביניים נוסף בהיתר זה.

רבי התיר ליקח ירק במוצאי שביעית מיד, בר מן קפלוטא.¹⁰
מה עבדין ליה ציפוראי (תושבי ציפורי)?
אלבשוניה סקא וקיטמא (הלבישוהו שק ואפר) ואייתוניה קומי רבי.
אמרין ליה: מה חטא דין מן כל ירקא? ושרא ליה לון.

כלומר, היתרו של רבי היה בתחילה מסויג במקצת והקפלוטות (ואולי מינים קרובים נוספים?) לא נכללו בו. רק בעקבות ההצגה של אנשי ציפורי השתכנע רבי להרחיב את ההיתר ולהחיל אותו על כל מיני הירק.

אמנם הגר"א (שנות אליהו על אתר) טוען, בהסתמך על מעשה אחר המובא בירושלמי, שההיתר ליקח ירק במוצאי שביעית מיד אינו קשור בהיתר להביא ירק מחו"ל:

אייתון קומי תרין פוגלין (שני צנונות) מבין ריש שתא לצומא רבא (בין ראש השנה ליום כיפור), והוה אפוקי שמיטתא, והוה בהון טעוניה דגמלא (גדולים כמלוא משא גמל).
אמר לון: ולית אסיר? ולא ספחין אינון?
אמרין ליה: בפוקי ריש שתא איזדרעון (במוצאי ראש השנה נזרעו).
באותה שעה התיר רבי ליקח ירק במוצאי שביעית מיד. (ירושלמי פאה ז', ג)

כלומר, ההיתר ליקח ירק במוצאי שביעית מיד לא היה קשור ביבוא הירקות מחו"ל, אלא מפני שירק שנזרע במוצאי שביעית ממחר לגדול ועושה כיוצא בו תוך ימים ספורים.¹¹

9. אמנם, לגבי שנת השביעית עצמה לא התירו להסתמך על ריבוי הפירות מחו"ל (שבת הארץ ד', ז; חז"א שביעית ט', יד).

10. קפלוטות – ממיני הבצלים, ידוע היום בשם כרתי (יהודה פליקס, עולם הצומח המקראי, מסדה, 1968, עמ' 174).

11. עיין בברטנורא למשנה בשביעית שהביא את שני הפירושים, ועיין בדרך אמונה, הלכות שמיטה ויובל פרק ד בה"ל ד"ה ומותר, שהציע לשלב את שני הטעמים.

רצונו של רבי להתיר את השמיטה

עניין זה מובא בירושלמי והוא סתום במקצת. ייתכן שמדובר בשנה מסוימת בה הייתה מצוקת השמיטה קשה במיוחד, ולא ברצון להתיר את השמיטה בכלל. מפרשי הירושלמי הבינו שרבי רצה להתיר את עבודת הקרקע באותה שנה (קרובן העדה לירושלמי תענית ג', א; ביאורי הגר"א לירושלמי דמאי א', ג), פליקס (תחומי, עמ' 443), לעומת זאת, מפרש שרבי רצה להתיר רק את איסור הספיחין:

רבי בעא מישרי שמיטתא.

סלק ר' פינחס בן יאיר לגביה.

אמר ליה: מה עיבוריא עבידין?

אמר ליה: עולשין יפות.

ומה עיבוריאי עבידין?

אמר ליה: עולשין יפות.

ידע רבי דלית הוא מסכמא עימיה. (ירושלמי דמאי א', ג; תענית ג', א)

בתרגום חופשי: רבי רצה להתיר את השמיטה. עלה אליו ר' פינחס בן יאיר. שאל אותו רבי: מה מצב התבואות? אמר לו ר' פינחס בן יאיר: העולשין יפות. חזר (רבי) ושאל: ומה מצב התבואות? השיב ר' פינחס בן יאיר: העולשין יפות. מתשובה חוזרת זו הבין רבי שר' פינחס בן יאיר לא מסכים אתו להתיר את השמיטה. כלומר, לדעתו של ר' פינחס בן יאיר אפשר להסתפק בשנת השמיטה בירקות שדה, כגון עולשין, ואין המצב מצדיק הקלה באיסורי השמיטה.¹² רבי לא יכול היה לפעול בניגוד לדעתו של גדול הדור, החסיד ר' פינחס בן יאיר, ונאלץ לוותר על יזמת ההיתר.

סוגיית הירושלמי מאירה את יזמתו של רבי ומגלה את המניעים לרצונו להתיר את השמיטה.

תני: כשם שמתריעין עליהן (= על עצירת הגשמים) בשאר ימי שבוע (בשאר השנים) כך מתריעין עליהן בשביעית מפני פרנסת אחרים.¹³ מהו מפני פרנסת אחרים? חבריאי אמרי: מפני פרנסת גוים. ר' זעורא אמר: מפני פרנסת חשודים (= עברייני שביעית). (ירושלמי תענית ג', א)

12. השווה לתשובתו של רב אדא בר מתנה לאשתו "מי שלימו קורמי באגמא?" (בבלי עירובין כב ע"א).

13. בבבלי תענית יט ע"ב בשתי ברייתות "פרנסה לעניים", עיין שם במפרשים.

תקנותיו של רבי יהודה הנשיא בענייני המצוות התלויות בארץ

ממשיך הירושלמי ואומר שר' זעורא (שלדעתו מתריעין בשביעית מפני פרנסת החשודים) הוא בשיטתו של רבי, שלימד זכות על עברייני השביעית, כדלקמן:

חד ספר הוה חשיד על פירות שמיטתא. אייתוניה גבי רבי. אמר לון: ומה יעביד עליבא, ובגין חייו הוא עבד. (שם)

כלומר, רבי רצה להקל את עולה של השמיטה בגלל דחקם של החשודים העניים (כאותו ספר), שמצבם הדחוק הביא אותם לעבור על דיני השמיטה.

ג. מתנגדיו של רבי

כבר עמדנו על כך שלא כל יזמות ההיתר של רבי התקבלו, והיו עליהן עוררין. מי היו המסתייגים מהיתריו של רבי?

כשהתיר רבי את בית שאן "חברו עליו אחיו ובית אביו. אמרו לו: מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור, אתה תנהוג בו היתר?" (בבלי חולין ו ע"ב), כלומר, היו מבני משפחתו של רבי שהסתייגו מן ההיתר.

כשהתיר רבי את אשקלון נמנע חברו הקרוב ר' ישמעאל בר' יוסי להצטרף להיתר בנימוק "מתיירא אני מבית דין הגדול שמא יריצו את ראשי" (תוספתא אהלות י"ח, י). "רבי התיר ליקח ירק במוצאי שביעית והיו הכל מליזין (מלעיזין) עליו" (ירושלמי דמאי ב', א).

כבר הזכרנו את רבי פינחס בן יאיר שהתנגד לרצונו של רבי "למישרי שמיטתא".

גם כשרצה רבי להקל בתענית תשעה באב לא הסכימו אתו חכמים (בבלי מגילה ה ע"ב; ירושלמי מגילה א', ד).

לסיכום, למרות מעמדו הרם כנשיא נתקלו רבות מיזמותיו בהסתייגות מצד בני משפחתו, חלק מחבריו ומצד כמה מגדולי החכמים. ואולם רבי האמין בצדקת גישתו ויצא למאבק ציבורי נרחב למען תקנותיו שרבות מהן נקבעו להלכה.¹⁴

14. במשנה (עדיות ח', ד) "העיד יוסי בן יועזר איש צרדה על איל קומציא דכן, ועל משקי בית מטבחיא דאינון דכין, ודיקרב למיתא מסתאב, וקרו ליה 'יוסי שריא'" כיוון שהתיר שלושה דברים. בבבלי עבודה זרה (לז ע"א) נרתע ר' יהודה נשיאה מלהתיר פת נכרים כי אז יקראו לו 'בית דינא שריא'; עקב כך פוסק הרמב"ם (הלכות ממרים ב', ח) "וכל בית דין שהתיר שני דברים אל ימהר להתיר דבר שלישי". התוספות (עבודה זרה לו ע"א ד"ה אשר, עין שם)

ד. רבי ור' פינחס בן יאיר: המפגש שלא עלה יפה

בר הפלוגתא העיקרי של רבי בנושא השמיטה, ואולי גם בנושאים אחרים, היה ר' פינחס בן יאיר. שני גדולי ישראל אלה מייצגים טיפוסים שונים מאוד באורח חייהם ובהשקפת עולמם. בשני התלמודים מתואר ניסיון למפגש ביניהם, מפגש שלא התקיים בסופו של דבר (בבלי חולין ז ע"ב; ירושלמי דמאי א', ג). כאן אולי ההזדמנות לבחון ולהגדיר את ההבדלים באישיותם והנהגתם.

רבי יהודה הנשיא ידוע בנוהגי צניעות מופלגת שבגללם נתכנה רבנו הקדוש (בבלי שבת קיח ע"ב) ובכך שלא נהנה מן העולם הזה אפילו באצבע קטנה (בבלי כתובות קד ע"א). זאת, חרף היות רבי עשיר (בבלי שבת קיג ע"ב) ומכבד עשירים (בבלי עירובין פו ע"א); כנשיא היה עליו לנהוג בנימוסי שלטון ושררה, הוא וידידו אנטונינוס הם 'שני גאים' שלא פסקו מעל שולחנם לא חזרת ולא קישות ולא צנון, לא בימות החמה ולא בימות הגשמים (בבלי עבודה זרה יא ע"א).

ר' פינחס בן יאיר, לעומת זאת, הוא חתנו של ר' שמעון בר יוחאי (בבלי שבת לג ע"ב), בעל משנת החסידות (בבלי עבודה זרה כ ע"ב), חסיד בעל מופת (בבלי חולין ז ע"א; ירושלמי דמאי א', ג), מהמסתפקים במועט, שמימי לא בצע על פרוסה שאינה שלו (בבלי חולין ז ע"א). אין פלא שהוא מוכן להסתפק בעולשין בשנת השמיטה ואינו רואה הצדקה ליזמתו של רבי להתיר את השמיטה.

והנה פוגש רבי את ר' פינחס בן יאיר, מזמין אותו לאכול על שולחנו ולשמחתו של רבי, ר' פינחס בן יאיר מקבל את ההזמנה. אבל בדרך כניסתו נתקל ר' פינחס בן יאיר בפרדותיו של רבי, הוא נרתע וחוזר בו מהסכמתו. בנקודה זו מעניין להשוות את הבבלי והירושלמי. לפי הבבלי, תגובתו הראשונה של ר' פינחס בן יאיר היא "מלאך המוות בביתו של זה ואני אסעוד אצלו?" כלומר, כיצד יכול רבי להחזיק ברשותו פרדות, שהן בעלי חיים מסוכנים? לפי הירושלמי אומר ר' פינחס בן יאיר "כל אילון יהודאי זנין?!". כלומר, פרדות אלו ניזונות מכספי הציבור היהודי, האם יש הצדקה

מזכירים בתוך דבריהם את רבי שהתיר את בית שאן. בעל יפה עיניים מעיר על דברי התוספות, שרבי התיר מקומות נוספים וגם ליקח ירק במוצאי שביעית, ואיך לא נרתע מלהרבות בהיתרים?! עיין שם בדבריו שנדחק לתרץ. ולעניות דעתי נראה שרבי לא חשש להרבות בהיתרים מפני צורך השעה ואפילו יקראו לו 'בית דינא שריא', וזה כלול בתשובתו לאחיו ובית אביו שחברו עליו ותמהו על שהתיר את בית שאן (בבלי חולין ז ע"א) "מקום הניחו לי אבותי להתגדר בו", כלומר, בטוח אני בצדקת דרכי להקל לטובת הציבור לפי צורך השעה; עיין שם בפירושו של רש"י לתשובתו זו של רבי ובמהרש"א.

לכך?! הפרדות מייצגות במעשה זה את עושרו ושלטונו של רבי, ועל כך מתרעם ר' פינחס בן יאיר. אין זה פלא שמאמצי הפיוס של רבי לא עולים יפה ורבי אומר, על פי הירושלמי, 'הואיל ולא זכינו לשבוע מזיו פניו בעולם הזה, נזכה לשבוע מזיו פניו בעולם הבא'.

ה. מילות סיכום

התבוננות במכלול תקנותיו של רבי מראה שעיקרן היה מכוון להקלת עולה של השמיטה. כך משתמע מן הירושלמי (דמאי ב', א), שלפיו גם היתרה של בית שאן היה קשור באיסורי שביעית ולא בתרומות ומעשרות.¹⁵ ניתן לשער שהבסיס ההלכתי לקולותיו של רבי נובע משיטתו ששביעית בזמן הזה דרבנן; כך פירשו ותיקים (קרובן העדה ופני משה לירושלמי תענית ג', א) וחדשים (פליקס, תחומי, עמ' 443). ואולם, חשוב לציין שבסיס הלכתי זה אינו מופיע בירושלמי במפורש בהקשר לקולותיו של רבי; שיטתו של רבי נזכרת בירושלמי פעם אחת בלבד, בסוגיית הפרוזבול (שביעית י', ב). גישתו המקלה של רבי מצאה את המשכה גם אחרי מותו, כאשר בנו, רבן גמליאל, ביטל את תוספת השביעית (בבלי מועד קטן ג ע"ב; ירושלמי שביעית א', א) והתיר את עבודת הארץ עד ראש השנה (תוספתא שביעית א', א).

נחזור ונזכיר את אשר אמרנו בפתח המאמר. אישיותו המזהירה, מנהיגותו ומפעליו של רבי יהודה הנשיא קשורים בנושאים רבים ומגוונים הראויים לדיון יסודי ומפורט. אנו לא באנו להאיר כאן אלא תחום אחד, תקנותיו של רבי בנושא המצוות התלויות בארץ, וגם בו יש להוסיף ולהעמיק.

15. על עיקר היתרה של בית שאן על ידי רבי הקשו התוספות (פסחים נא ע"א ד"ה אי, וכן הוא ברא"ש פסחים ד', ג) איך התיר רבי דבר שנהגו בו איסור? והירצו בשם רבנו נסים במגילת סתרים, שניתן להתיר דבר שנהגו בו איסור בטעות, והיתרו של רבי לא היה אלא תיקון טעות, שחשבו בטעות שבית שאן היא מכיבוש עולי בבל. אבל מדברי הרמב"ם (הלכות תרומות א', ה) נראה שהיה כאן היתר ממש; עיין בדרך אמונה, הלכות תרומות פרק א בה"ל ד"ה ורבנו הקדוש, שדן באריכות בדברי הרמב"ם.